

בבית המשפט העליון

בע"מ 8300/11

לפני: כבוד השופט נ' הנדל

המבקש: פלוני

נגד

המשיב: פלוני

בקשת רשות ערעור על פסק דינו של בית המשפט המחוזי
בתל אביב-יפו בע"מ 1128/09

בשם המבקש: עו"ד יהודה לנדא

החלטה

1. מונחת לפניי בקשת רשות ערעור על פסק דינו של בית המשפט המחוזי בתל אביב - יפו (בע"מ 1128/09; כב' השופטות א' קובו, מ' רובינשטיין, ע' צ'רניאק), אשר קיבל את ערעור המשיב על פסק דינו של בית המשפט לענייני משפחה בתל-אביב (ת"ע 109260/04; כב' השופטת ט' קופלמן-פרד) בכל הקשור לפרשנות הוראת סעיף 1א לצוואת המנוחה, היא אמם של המבקש והמשיב.

2. המנוחה נפטרה בחודש אוקטובר 2003, כשהיא מניחה אחריה צוואה בעדים ותוספת לצוואה שנרשמה מאוחר יותר. הצוואה נחתמה כ-10 שנים טרם פטירת המנוחה, והתוספת נערכה כ-6 שנים לפני פטירתה. כ-4 שנים לפני פטירתה, ביולי 1999, חזרה המנוחה ואשררה את הצוואה והתוספת כלשונן. היא קיבלה העתק נאמן למקור וקראה אותו יחד עם המבקש והמשיב. הן הצוואה והן התוספת נערכו על ידי עורך דין, שנפטר זה מכבר.

לאחר פטירת המנוחה הגיש המבקש התנגדות לסעיף 1א בצוואה, שבו נאמר:

”את הבית שלי... הנני מצווה לבני (המשיב)...
ובתנאי שייכנס לגור בה תוך שנה מיום פטירתי. לא
ייכנס בני לגור בדירה כאמור, תהיה דירה זו שייכת
בחלקים שווים לבני (המשיב) ולמבקש” (ההדגשה
לא במקור).

המבקש טען כי נפלה בצוואה טעות סופר, וכי צריך היה להיות רשום שם ”תוך שנה
מהיום ועד פטירתי”. המשמעות היא שהמשיב צריך היה לעבור לגור בדירה בתוך שנה
מיום עריכת הצוואה. לחלופין טען המבקש שיש להגיע לתוצאה דומה על דרך
הפרשנות, במקום על דרך התיקון.

בית המשפט לענייני משפחה קבע, בהסתמך על עדויות קרובי משפחה
ומכריה של המנוחה, כי רצונה היה שהמשיב ישוב להתגורר עימה בביתה בחייה (ולא
לאחר מותה). אשר על כן התקבלה עמדת המבקש, ונקבע כי יש לפרש את הרשום
בצוואה כפי שהציע. דהיינו: המשיב היה זכאי לרשת את הדירה לבדו רק אם היה נכנס
לגור בה תוך שנה מיום עריכת הצוואה, ולא תוך שנה מיום פטירת המנוחה.

ערעור שהגיש המשיב לבית המשפט המחוזי - התקבל. נקבע כי פרשנות צוואה
על פי אומדן כוונת המצווה חלה רק כאשר לשון הצוואה איננה ברורה. או אז, נבחנת
כוונת המצווה כפי שהיא משתמעת מתוך הצוואה ורק אם היא לא ברורה, ניתן לפנות
לנסיבות חיצוניות. לא זה המצב בענייננו: לשון הצוואה ברורה, והיא נערכה במיומנות
ובמקצועיות על ידי עורך דין. לו התכוונה המנוחה שהמשיב יגור בביתה מיום עריכת
הצוואה, היה מתבקש שהיא תתקן את סעיף 1א באותו מועד שבו ערכה את התוספת
לצוואה - היינו, ארבע שנים לאחר עריכת הצוואה. צוין גם כי המבקש היה נוכח יחד
עם המשיב באותו יום שנת 1999, כאשר הצוואה הוקראה, לרבות סעיף 1א בנוסח
שעליו הוא נחלק. חרף זאת, לא מצא המבקש לנכון להתערב או להעיר. לנוכח כל זאת,
לא היה מקום שבית המשפט לענייני משפחה ייכנס לפרשנות כוונותיה של המנוחה
ורצונותיה. בית המשפט המחוזי אף הטעים כי הערכאה הדיונית קבעה למעשה נוסח
שהוא שונה באופן מהותי מהנוסח הקבוע בסעיף 1א לצוואה.

3. בבקשה שלפניי מעלה המבקש שני טיעונים משפטיים. הטיעון הראשון מבוסס
על הוראות סעיפים 30(ב) ו-32 לחוק הירושה, התשכ”ה-1965, אשר מסמיכים את בית
המשפט לתקן טעות שנפלה בצוואה. לשיטת המבקש, נוסח סעיף 1א לצוואה - ”תוך
שנה מיום פטירתי” - הוא בבחינת טעות סופר, משום שהוא איננו משקף את רצונה

האמיתי של המנוחה, כפי שזה הוכח בפני בית המשפט לענייני משפחה. על כן צדק בית המשפט לענייני משפחה משתיק את נוסח הסעיף, ושגה בית המשפט המחוזי משיטל את פסק הדין. הטיעון השני מבוסס על הדרך הנכונה לפרש צוואה. בעניין זה נסמך המבקש במידה רבה על פסק הדין בעניין טלמצי'ו (ע"א 1900/96 טלמצי'ו נ' האפורטרופוס הכללי, פ"ד נג(2) 817 (1999)), שהוא לשיטתו המקור העדכני לפרשנות צוואות. המבקש סבור כי בדיני ירושה "הכוונה מתגברת על המילים". לפיכך, נכון היה לפרש את נוסח סעיף 1א לצוואה באופן שבו קבע בית המשפט לענייני משפחה, משום שפרשנות זו היא שמשקפת כראוי את כוונתה של המנוחה.

4. לאחר שעיינתי בבקשה ובפסקי הדין של הערכאות הקודמות, הגעתי למסקנה כי דין הבקשה להדחות.

במישור הכללי אביא, תחילה, את הוראת סעיף 54(א) לחוק הירושה, אשר עוסק באופן פרשנות הצוואה:

מפרשים צוואה לפי אומד דעתו של המצווה כפי שהיא משתמעת מתוך הצוואה, ובמידה שאינה משתמעת מתוכה - כפי שהיא משתמעת מתוך הנסיבות.

כלל זה מתחלק לשניים: הרישא עניינה בפרשנות פנימית "מתוך הצוואה". הסיפא עניינה בפרשנות חיצונית "מתוך הנסיבות", כגון התנהגותו של המצווה בשעת עשיית הצוואה, לפניה ואחריה והנסיבות האופפות את עשיית הצוואה.

עד לפני מספר שנים יושמו הוראות סעיף 54(א) בהתאם לשיטת הפרשנות הדו-שלבית. על פי גישה זו, ההיזקקות לנסיבות חיצוניות כמקור אפשרי לאומד דעתו של המצווה רלוונטית רק במקרים בהם אין לאמוד את דעתו מתוך הצוואה - למשל, כאשר לשון הצוואה איננה ברורה, או כשפירוש מילולי של הוראה אחת איננו מתיישב עם הוראות אחרות (ע"א 45/62 עיריית חולון נ' האפורטרופוסים מבצעי צוואת שנקר, פ"ד טז 1707, 1710 (1962); ע"א 102/80 פרוכטנבוים נ' מגן דוד אדום בישראל, פ"ד לו(4) 739, 747 (1982); ע"א 239/89 שורש נ' גלילי, פ"ד מו(1) 861, 866 (1992); ע"א 4714/90 ויספלד נ' ויספלד, פ"ד מח(3) 104 (1994); ע"א 5654/92 בורשטיין נ' מסר, פ"ד מט(5) 461 (1995); ראו גם מיכאל קורינאלדי דיני אישים, משפחה וירושה - בין דת למדינה מגמות חדשות 295-302 (2004); שמואל שילה פירוש לחוק הירושה, התשכ"ה-1965 449-455 (תשנ"ב)).

ברם, יסודותיה של השיטה הדו-שלבית התערערו במידת מה בעניין טלמצי'ו (ע"א 1900/96 טלמצי'ו נ' האפורטרופוס הכללי, פ"ד נג(2) 817 (1999)). הנשיא (כתוארו אז) א' ברק הבחין שם בין פרשנות במובן הצר לבין פרשנות במובן הרחב. פרשנות במובן הצר נתלית בלשון הצוואה כעוגן הכרחי, וגבולה הוא כגבול לשונה של הצוואה. בד בבד, הדין הישראלי מכיר בכך שבמצבים מסוימים יש לנקוט פרשנות במובן הרחב. פרשנות כזו מאפשרת להגשים את אומד דעת המצווה מעבר למה שלשון הצוואה יכולה לשאת. וכך הוא היחס בין שני סוגי הפרשנות, על פי האמור בעניין טלמצי'ו (מפי הנשיא ברק):

אין ליתן, בדרך פרשנית, ללשון הצוואה משמעות המגשימה את אומד דעת המצווה אך שאינה ניתנת לעיגון במובנה הלשוני של הצוואה. עם זאת, הדין מכיר בדוקטרינות מספר (המהוות חלק מהפרשנות במובנה הרחב) המאפשרות לשופט להגשים את אומד דעת המצווה, וזאת מעבר למובן שאותו לשון הצוואה יכולה לשאת. ודוק: אין מצויה גישה כללית שלפיה השופט רשאי, בכל מקרה, להגשים את אומד דעת המצווה, תהא לשון הצוואה אשר תהיה. נהפוך הוא: נקודת המוצא העקרונית הינה, שניתן להגשים את אומד דעת המצווה רק אם לשון הצוואה... יכולה לשאת זאת. עם זאת, קיימים מצבים מיוחדים, אשר מאפשרים לשופט להגשים את אומד דעת המצווה, וזאת אף מעבר ללשונה של הצוואה. מצבים אלה מחייבים זהירות רבה. על השופט להשתכנע כי זהו אכן רצונו של המצווה.

דהיינו, תחילה יש לנקוט בפרשנות במובן הצר שנצמדת ללשון הצוואה. רק לאחר מכן יש לבחון האם חל אחד מן ה"מצבים המיוחדים", אשר יצדיק הפעלה של פרשנות במובן הרחב והתחקות אחר אומד דעתו של המצווה גם מחוץ ללשון הצוואה. ה"מצבים המיוחדים", בהם תופעל הפרשנות הרחבה, הם ארבעה: תיקון טעות (סעיף 30 ו-32 לחוק הירושה), השלמת חסר, ביצוע בקירוב או ביצוע בתחליף. באותם מצבים חריגים סבר הנשיא ברק כי אין תחולה לשיטת הפרשנות הדו-שלבית, ואין להסתפק בלימוד אומד דעתו של המצווה רק מתוך לשון הצוואה, אלא יש לפנות גם לנסיבות החיצוניות. יצוין כי יתר שופטי ההרכב, ש' לוי'ן ו-ח' אריאל, נמנעו מלהצטרף לעמדתו העקרונית של הנשיא ברק בעניין דרכי פרשנות הצוואה, ובמקרה שנידון שם הגיעו לאותה תוצאה תוך שימוש בעיקרון התחליף.

שיטת פרשנות הצוואה שהציע הנשיא ברק דומה במובן מסוים, ודאי במבט ראשון, לשיטת פרשנות החוזה שנקבעה בהלכת אפרופים (ע"א 4628/93 מדינת ישראל נ' אפרופים שיכון וייזום (1991) בע"מ, פ"ד מט(2) 265 (1995); השוו עניין טלמצי'ו, פס'

20 לחוות דעתו של הנשיא ברק). אחד מחידושי הלכת אפרופים הינו ביטול תורת שני השלבים ומעבר למבחן חד-שלבי. במסגרת המבחן החד-שלבי לפרשנות החוזה, יש להיעזר בכל מקרה הן בלשון החוזה והן בנסיבותיו החיצוניות. באופן דומה, לכאורה, בעניין טלמצי'ו יש סממנים של מעבר מפרשנות דו-שלבית של הצוואה לפרשנות חד-שלבית. אולם ניתן להסתייג מן ההישענות על הלכת אפרופים, בכל הנוגע לפרשנות צוואה, וזאת בחמישה מישורים.

המישור הראשון הוא מהותם השונה של שני המסמכים - הצוואה והחוזה. קיימים הבדלים עקרוניים בין שני המכשירים המשפטיים הללו. פרשנות חוזה נשענת על חקר אומד דעת הצדדים, אשר על פי רוב עודם בחיים. צוואה, לעומת זאת, היא מעשה אישי חד-צדדי, ואנו נדרשים לברר את רצונו הסובייקטיבי של עורך הצוואה בעת עריכת הצוואה כשהוא כבר איננו בחיים. על כן, משלשון הצוואה ברורה היא, ייתכן ואין מקום להיזקק לפרשנות חיצונית של כוונת המצווה. לאמור, כוחה של הלשון הברורה של הצוואה - רב יותר מכוחה של הלשון הברורה של החוזה. זאת, בשל חשיבות העיקרון של כיבוד רצון המת, כאשר הראיה הטובה ביותר היא לשון המסמך שערך, ואשר לגביו לא יוכל יותר להעיד. באשר לטענה כי אף הנסיבות יכולות להעיד, ניתן להשיב שבהעדר התייחסותו של המת לטענות מעין אלו - משקלן נחלש. לאמור, גדל הסיכוי לפרשנות לא מדויקת לגילוי אומד דעתו.

במישור השני, אף הנשיא ברק כתב בעניין טלמצי'ו: "תורת שני השלבים", אשר אומצה בפרשנות הצוואה (במובנה הצר) (ראו ע"א 239/89 שרש נ' גלילי) איננה חלה בענייננו. כשלעצמי, מבקש אני להשאיר בצריך עיון אם הלכת שרש נ' גלילי ממשיכה לעמוד לאחר פסק-דיןנו בפרשת אפרופים". צא ולמד כי אף לפי גישת הנשיא ברק - לא נקבעה עמדה נחרצת באשר לקשר בין פרשנות צוואה לפרשנות חוזה על פי הלכת אפרופים.

המישור השלישי עולה מכוונת המחוקק. בהצעת חוק הירושה נאמר כי "בפירוש צוואה אומדים דעתו של המצווה בין שהיא ניכרת מתוך הצוואה ובין מתוך הנסיבות" (ה"ח התשי"ח, סעיף 60(א)). נוסח זה לא התקבל בחוק, ובמקומו נקבע כאמור מדרג המגביל הבאת ראיות חיצוניות. ודוק; זוהי לשונו הברורה של סעיף 54 לחוק הירושה, כפי שזה התקבל בסופו של דבר.

במישור הרביעי, אף אם נסבור שאין מקום להבחין מבחינה עקרונית בין פרשנות חוזה לפרשנות צוואה באופן המתואר (ודעה זו איננה מקובלת עלי), יש לתת את הדעת לשינויים שחלו בתחום פרשנות החוזה מאז מתן פסק הדין בעניין אפרופים. כוונתי לתיקון מס' 2 לחוק החוזים, אשר שינה את נוסחו של סעיף 25(א) לחוק החוזים (חוק החוזים (חלק כללי) (תיקון מס' 2), התשע"א-2011). במסגרת עניין המוסד לביטוח לאומי נדרש בית משפט זה למשמעותו של תיקון מס' 2 (רע"א 3961/10 המוסד לביטוח לאומי נ' סהר חברה לתביעות בע"מ (26.2.2012)). גישת הרוב תמכה בדעה כי התיקון מעגן את המבחן החד-שלבי של הלכת אפרופים, תוך הדגשת החזקה הפרשנית בדבר פשט הלשון. כך הציג את הדברים המשנה לנשיא א' ריבלין, אליו הצטרף השופט ס' ג'ובראן:

חוזה יפורש תוך בחינה מקבילה ומשותפת של לשון החוזה ושל נסיבות העניין, בכפוף לחזקה פרשנית - ניתנת לסתירה - שלפיה פרשנות החוזה היא זו התואמת את פשט הלשון [...]. החזקה ניתנת לסתירה במקרים שבהם למד בית המשפט, מתוך הנסיבות, כי הלשון אינה פשוטה וברורה כפי שנחזתה להיות במבט ראשון; וכי למעשה - עשויה היא להתפרש בדרכים אחרות מאלה שנראו ברורות בתחילת הדרך הפרשנית (פסקה 26).

גישתי שונה במידה מסוימת:

קיימים שני סוגי חוזים. היה ויתברר שמדובר בחוזה בו אומד דעתם של הצדדים משתמע במפורש מלשונו - יהא הפירוש על פי הלשון. היה ולא - ייקבע הפירוש לפי הלשון והנסיבות. [...] בשני סוגי החוזים, יש מקום לאפשר קבלת ראיות חיצוניות. [...] קיימות שתי אפשרויות. האחת, לפיה עשויות הראיות לתמוך, לחזק ואף לגלות שאומד הדעת משתמע במפורש מלשון החוזה. או אז מילאו הנסיבות החיצוניות את תפקידן, והחוזה יוכרע על פי לשונו [...]. לפי האפשרות השנייה, הראיות החיצוניות מובילות למסקנה שהסיפא אינה חלה ואומד הדעת אינו משתמע במפורש מלשון החוזה [...] הנסיבות מקבלות תפקיד חדש - כלי עזר לאיתור אומד דעתם של הצדדים, לצד החוזה עצמו (פסקה 8).

סיכומו של דבר, נראה כי השינוי שחל בתחום פרשנות החוזה בעקבות תיקון מס' 2 - אשר עוצמתו וטיבו נדונו בעניין המוסד לביטוח לאומי - עשוי להשליך גם על תחום פרשנות הצוואה. זאת בשים לב למשמעותו של תיקון מס' 2 (על פי שתי הגישות שצינתי), ולזיקה שנוצרה - על פי עמדת הנשיא ברק בעניין טלמצי'ו - בין פרשנות החוזה לפרשנות הצוואה. סוגיה נוספת שעשויה להתעורר בהקשר זה היא מהי

המשמעות של החלת תיקון מס' 2 לחוק החוזים על פרשנות צוואות, מבלי שתוקן חוק הירושה. ברם דיון נרחב יותר בשאלות אלו איננו נדרש לשם הכרעה בבקשה שלפניי, וזאת לנוכח תמונת המצב העובדתית - כפי שיוסבר להלן (באופן כללי ראו והשוו: מיכאל קורינאלדי דיני ירושה: ירושות, צוואות ועזבונות 211-219 (2008)).

המישור החמישי, יש בו כדי לאגד את המישורים האחרים: השוני בדין המהותי בין דיני חוזים לדיני ירושה. אין זה מפתיע כי נקבעו כללים מיוחדים בדיני הירושה, כגון תיקון טעות (סעיפים 30(ב) ו-32 לחוק הירושה). נדמה כי כללים אלו הם נוקשים ופחות דינאמיים בהשוואה לסעיפים אשר מתייחסים לטעות ולטעות סופר בחוק החוזים (ראו והשוו סעיפים 14 ו-16). הבדל זה משקף את השוני בין צוואה - שנערכה על ידי גורם יחיד שאיננו עוד בין החיים, לבין חוזה - אשר נערך על ידי שני צדדים לפחות שבדרך כלל יכולים להעיד. לרוב - הצדדים, ואף החוזה עצמו, עודם בין החיים בזמן ניהול המשפט. יתירה מזאת: חוזה הוא הסכם, מפגש של רצונות בין שני צדדים לפחות. צוואה, לעומת זאת, איננה הסכם, אלא פעולה משפטית חד-צדדית (ראו: בע"מ 7468/11 פלוני נ' אלמונית (3.7.2012)). נגזרת מכך הדוקטרינה בדבר "החופש לצוות", לפי סעיף 27 לחוק הירושה. הסעיף קובע כי "התחייבות לעשות צוואה, לשנותה או לבטלה או שלא לעשות אחת מאלה - אינה תופסת", וכן כי "הוראת צוואה השוללת או מגבילה את זכות המצווה לשנות את הצוואה או לבטלה - בטלה" (השוו סעיף 5 לחוק המתנה, התשכ"ח-1968 - "התחייבות לתת מתנה"). האוטונומיה של המצווה להוריש על פי בחירתו מצויה במדרג נורמטיבי גבוה.

מאלף הוא שגם על פי המשפט העברי - "הנה אמרו חכמינו כי מצווה לקיים דברי המת" (הרב אשר וייס מנחת אשר - בראשית, פרשת ויחי, סימן סו, תלה-תלט (תשס"ב); בבלי, גיטין יד, ב). מצווה זו חייבה את יוסף לקיים את מצוות אביו ולהעלות את עצמותיו לארץ ישראל, וכך אכן נהג. במאמר המוזכר אף נידון הקשר בין המצווה לקיים דברי המת לבין כבוד ההורה. דהיינו: ניתן לראות בשאיפה לקיים את דברי המת כחלק מכבוד האדם.

5. ומן הכלל אל הפרט. המנוחה הורתה בסעיף 1א לצוואה כי המשיב יירש את כל דירתה, אם ייכנס לגור בה "תוך שנה מיום פטירתו". האם רשאי בית המשפט לקרוא את התנאי - על דרך הפרשנות או על דרך התיקון - כאילו נאמר בו "תוך שנה מהיום ועד פטירתו", כפי שעותר המבקש? תשובתי לכך היא שלילית.

עמדתי זו - שתובהר מיד - מבוססת על הממצאים העובדתיים שנקבעו על ידי בית המשפט לענייני משפחה. אמנם, כאמור, בית המשפט קבע כי יש לפרש את הצוואה כאילו נאמר בה "תוך שנה מהיום ועד פטירתי". ברם סבורני כי לנוכח השאלה המשפטית המתעוררת, הממצאים העובדתיים שקבע בית המשפט לענייני משפחה מובילים למסקנה הפוכה. זאת תוך יישום הוראות חוק הירושה הרלבנטיות, ואף אם נלך בדרך הפרשנית שהתווה הנשיא ברק בעניין טלמצי'ו. כמובהר לעיל, השופטים ש' לוי ו-ח' אריאל בעניין טלמצי'ו לא הצטרפו לגישתו הפרשנית של הנשיא ברק. ברם אף לגישתו - התוצאה בתיק זה תהיה דומה, וכפי שינומק בהמשך.

ראשית, נשאל האם ניתן לעשות כן בדרך של פרשנות במובן הצר. כאמור, פרשנות זו נצמדת בראש ובראשונה ללשון הצוואה. כלשון הנשיא ברק, במסגרת הפרשנות במובן הצר - "הפרשן אינו רשאי ליתן ללשון הצוואה מובן שהלשון איננה יכולה לשאת" (עניין טלמצי'ו, פסקה 23). ואכן, במקרה דנן, לשון סעיף 1א לצוואה - ברורה. התנאי שהציבה המנוחה להורשת הדירה למשיב הוא "שייכנס לגור בה תוך שנה מיום פטירתי". לא ניתן לקרוא לתוך לשון מפורשת זו את התנאי החלופי שהציע המבקש, כאילו מועד המגורים הוא בתוך שנה מיום עריכת הצוואה. אומד דעתה של המצווה משתמע היטב מלשון הצוואה. במצב מעין זה, על פי האמור בסעיף 54(א) לחוק הירושה, אין מקום כלל להזדקק לנסיבות החיצוניות.

אף לפי הגישה שהתווה הנשיא ברק בעניין טלמצי'ו, התוצאה תהיה זהה. נשאל: האם חל בענייננו אחד מאותם "מצבים מיוחדים" בהם תינקט פרשנות במובן הרחב, היינו: פרשנות המתחקה אחר אומד דעתו של המצווה אף מחוץ לגבולות הלשון? בחוות דעתו מנה הנשיא ברק, כאמור, ארבעה מצבים מיוחדים: טעות, חסר, קירוב ותחליף. נראה כי המצב המיוחד הרלבנטי בענייננו הוא טענת הטעות. דהיינו, הטענה היא כי על אף שלשון הצוואה מורה שהצדק איננו עם המבקש ביחס לתקופה שבה על המשיב להתגורר בבית, נפלה בצוואה טעות שתחייב אותנו לתקן את הלשון.

בהקשר זה, חוק הירושה מכיר בשני סוגי טעויות:

30(ב). הוראת צוואה שנעשתה מחמת טעות - אם אפשר לקבוע בבירור מה היה המצווה מורה בצוואתו אלמלא הטעות, יתקן בית המשפט לפי זה את דברי הצוואה.

32. נפלה בצוואה טעות סופר או טעות בתיאורו של אדם או של נכס, בתאריך, במספר, בחשבון או כיוצא באלה, ואפשר לקבוע בבירור את כוונתו האמיתית

של המצווה, יתקן את הטעות הרשם לענייני ירושה, או בית המשפט כאשר הענין הועבר אליו לפי סעיף 67א.

דהיינו, טעות מסוג אחד היא כאשר קיים פער בין המציאות האובייקטיבית לבין תפיסתו הסובייקטיבית של המצווה. למשל, אם המצווה הוריש את רכושו לראובן כי סבר שהוא הציל אותו פעם אחת מסכנת מוות, אך האמת היא ששמעון הוא המציל. בדוגמה זו, המצווה התכוון לכתוב את ראובן, כך שלא נפלה טעות במובן זה. ברם ההנחה העובדתית שעמדה ביסוד בחירתו – איננה נכונה (ראו עניין טלמצי'ו, פסקה 22). לכך מתייחס סעיף 30(ב). ודוק, סעיף זה יחול רק במצב בו ניתן יהיה לקבוע בבירור מה היה המצווה מורה אלמלא הטעות. שאלה יפה ביחס לסעיף זה היא מה יהיה המצב אם המצווה הוריש לראובן בהנחה שהוא בנו, והתברר ששמעון – ולא ראובן – הוא בנו.

במקרה שלפנינו אין מדובר בטעות כזו, אף לשיטת המבקש. זאת משום שהוא איננו טוען שאמו שגתה בתפיסת המציאות שלה, למשל שהיא לא ידעה מה בנה (המשיב או המבקש) עושה וכדומה. ממילא יוצא שאף לפי שיטת המבקש אין כלל מקום להפעלת סעיף 30(ב) בענייננו.

טעות מסוג שני - עניינו של סעיף 32 - היא כאשר קיים פער בין כוונתו הסובייקטיבית של המצווה לבין לשון הצוואה בפועל. הסעיף מבחין בין שני תת-סוגים של טעות כזו: "טעות סופר", או "טעות בתיאורו של אדם או של נכס, בתאריך, במספר, בחשבון". ברי כי במקרה דנא אין מדובר בתת-סוג השני: אין טענה כי המנוחה שגתה בתיאור הנכס או האדם. מוסכם כי מדובר בביתה של המנוחה, ובבנה. נותרה השאלה האם לפנינו "טעות סופר", כלשון המחוקק. וזו אכן תמצית טענת המבקש: על פי הקו שהציג, המנוחה כתבה בצוואתה "שנה מיום פטירת" אך התכוונה לכתוב "שנה מהיום ועד פטירתי".

הקושי בעמדתו של המבקש הוא שעובדות המקרה, כפי שנקבעו על ידי בית המשפט לענייני משפחה, אינן תומכות בטענתו. כאמור - בית המשפט לענייני משפחה, שהוא הערכאה המבררת, הגיע למסקנה הפוכה וסבר כי הצדק עם המבקש. אכן, יש מידה רבה של היגיון בקביעת בית המשפט כי הנוסח החלופי שהציע המבקש נראה משכנע: המנוחה, כפי שעולה ממספר עדויות, הייתה מעוניינת שבנה (הוא המשיב) יחזור להתגורר עימה בבית לעת זקנתה. מכאן שהיה זה הגיוני אילו כתבה המנוחה בצוואתה שעל המשיב לעבור לגור עימה עוד בחייה. אולם אין זה נכון להתמקד אך

ורק בהיגיון זה, שכן מולו קמה וניצבת המסכת העובדתית שנקבעה אף היא בבית המשפט לענייני משפחה, ואשר מחלישה עד מאוד את גרסת המבקש. נראה כי בכך שגה בית המשפט קמא, משהתמקד בהכרעתו המפורטת והמנומקת בסבירות הנוסח (או הפרשנות) שהציע המבקש, אך לא נתן דעתו לשאר העובדות שאופפות את כתיבת הצוואה – ואשר מצביעות על ההיפך הגמור.

ודוק: עסקינן ב"טעות סופר". זוהי מסגרת נורמטיבית צרה. על מנת לבוא בשעריה נדרש להוכיח כי נסיבות המקרה מצביעות בבירור על כך שכוונתה האמיתית של המצווה שונה מן הביטוי שניתן לכך בצוואה עצמה (השוו, לעניין חוזים: ע"א 424/89 פרקש נ' שיכון ופתוח לישראל בע"מ, פ"ד מד(4) 31 (1990)). מתן משמעות מצומצמת למונח "טעות סופר" הוא מהלך הגיוני ומתבקש, שהרי אם לא תאמר כן - נמצאנו פותחים פתח לכתיבה מחדש של הצוואה: כל יורש שלא יהיה מרוצה מנוסח הצוואה - יוכל לפנות לבית המשפט בדרישה לתקן את הנוסח, תוך שהוא נשען על פרשנות רחבה וחסרת גבולות של המונח "טעות סופר". מצב כזה איננו רצוי. אל לבית המשפט להיכנס לנעליו של המצווה ולכתוב במקומו את הצוואה.

אף מסורת הפסיקה תומכת בגישה שמצמצמת את השימוש ב"טעות סופר" למקרים מוגדרים. כך, בעניין בלן דובר על טעות סופר כאשר נפלה באותו משפט של הצוואה סתירה מיניה וביה: "[אני מוריש] לפלונית... את הסך השווה ל-500,000 לירות (חמש מאות אלף) פרנקים צרפתיים" (ד"נ 23/60 בלן נ' ליטווינסקי, פ"ד טו 71 (1961); ראו גם ע"א 175/87 לובצקי נ' גילגור 31.12.1987). בעניין רוט מדובר היה על צוואה שבסעיף הראשון שלה נאמר: "אני מצווה את 3 המגרשים המשותפים עם הא' שועלי אריה בגושים 7948/13/7". כפי שניכר לעין, לא נאמר למי יועברו המגרשים. בית המשפט קבע כי יש למחוק את הנקודה שמופיעה בסוף הסעיף, ולקרוא אותו יחד עם הסעיף הבא, שם נאמר כי הרכוש יועבר לבניו של המצווה. ככלל נקבע שטעות סופר "עניינה, בעיקר, טעות שבכתיב, בתחביר ובפיסוק" (ע"א 241/80 רוט נ' רוט, פ"ד לו(3) 528 (1982)). בעניין טיבור נידונה צוואה שבסעיף 2 שלה נאמר כי המנוחה מורשה את כל רכושה לשני מוסדות ציבור. ביתר סעיפי הצוואה מצווה המנוחה פריטים וסכומי כסף לאנשים שונים. בין סעיף 2 לבין יתר הצוואה ישנה סתירה ברורה, שהרי כיצד יכולה המנוחה להוריש את כל רכושה לשני המוסדות - ובה בעת להוריש פריטים וסכומי כסף לאנשים מוגדרים? בנסיבות אלו נקבע כי נפלה טעות סופר, והכוונה הייתה למקם את סעיף 2 בסוף הצוואה, כאשר המשמעות היא שאת

הרכוש שיוותר לאחר החלוקה לאנשים המוגדרים – יש להוריש לשני המוסדות (ע"א 127/84 טיבור נ' האגודה למען החייל, פ"ד מ(1) 231 (1986)).

על דרך ההיקש, סעיף 81(א) לחוק בתי המשפט [נוסח משולב], התשמ"ד-1984, מסמיך את בית המשפט לתקן טעות שנפלה בפסק הדין. "טעות" מוגדרת בחוק באופן הבא: "טעות לשון, טעות בחישוב, פליטת קולמוס, השמטה מקרית, הוספת דבר באקראי וכיוצא באלה". סמכות התיקון היא מצומצמת ביותר. כך נקבע, בעניין גופר, כי "סמכות התיקון הנתונה לבית המשפט מכוח סעיף 81(א) לא נועדה לאפשר תיקונים מהותיים, שאינם אלא מסווה לכתיבת פסק-דין חדש" (בר"מ 5720/05 גופר נ' הועדה המקומית לתכנון ולבניה פתח תקווה (5.8.2007); השוו גם ע"א 769/77 יוסיפוב נ' יוסיפוב, פ"ד לב(1) 667 (1978)). בדומה, על בית המשפט להיזהר שמא באמצעות הפתח של תיקון טעות סופר - הוא תופס את מקומו של המצווה וכותב צוואה חדשה.

טעות סופר בדיני צוואות מהווה מסגרת נורמטיבית מצומצמת ותחומה היטב. אף אם השלכותיה וגדרה רחבים יותר מסעיף 81 לחוק בתי המשפט, אין להרחיב את הגדרתו של המונח "טעות סופר" מעבר למידותיו. יוזכר כי בניגוד לשופט אשר כתב את פסק הדין, שלגביו הוגשה בקשה לתיקון טעות, לא ניתן לפנות למצווה כדי לברר את כוונתו. אין די בכך שהמבקש יוכיח כי גרסתו נשמעת הגיונית וסבירה יותר. איננו תרים אחר "המצווה הסביר", אלא אחר "המצווה הקונקרטי" – היא המנוחה. סבירות גרסתו של המבקש מהווה רק אינדיקציה וחיזוק פוטנציאלי לטענה בדבר טעות סופר, אך ודאי שאין מדובר בראיה מספקת. תוצאה אחרת תפגע באוטונומיה של המצווה להוריש על פי בחירתו. נטל ההוכחה נמצא על כתפיו של הטוען לטעות סופר. עליו להוכיח כי נפלה שגיאה בתהליך כתיבת הצוואה, כך שהתוצר הסופי איננו משקף כראוי את כוונתו של המצווה. כך, למשל, אם יוכיח שיש סתירה פנימית ברורה בין הוראות הצוואה, או אם אחד המשפטים בצוואה איננו קריא או חסר כל משמעות. אולם במקרה שלפנינו, הממצאים העובדתיים של בית המשפט קמא מלמדים כי המבקש לא עמד בנטל הנדרש והתמונה העובדתית בכללותה מצביעה דווקא על היפוכו של דבר.

מהם הממצאים שנקבעו? המבקש נכח בעת שהצוואה הוקראה לאמו כשש שנים לאחר כתיבתה, ובכלל זאת סעיף 1א המדובר. באותו מעמד אישרה המנוחה את הצוואה, תוך שהיא מודעת היטב לתוכן הדברים: שמונה עדים מהימנים, לרבות עדי המבקש, העידו כי היא דיברה והבינה היטב עברית. אף המבקש עצמו טען בבית המשפט לענייני משפחה "כי לא היה למנוחה כל קושי לנהל שיחה בעברית ולהבין

עברית, אף אם שליטתה בשפה הייתה מוגבלת". נסיבות אלו אף מלמדות, כפי שציין בית המשפט המחוזי, שהמבקש מנוע מלטעון נגד שליטתה של המנוחה בשפה העברית. אם נלך לפי שיטת המבקש, באותה שעה שהצוואה הוקראה בנוכחותו - כבר היה ידוע שהמשיב לא התגורר עם המנוחה שנה מיום עריכת הצוואה, ובכך כביכול הפר את התנאי שנקבע בצוואה לפי גרסת המבקש. כיצד ייתכן, אפוא, שאיש מהנוכחים - המבקש, המנוחה ובא כוחה - לא אמר דבר? עיון בצוואה מגלה כי מדובר במסמך קצר, בן שישה סעיפים. הרכוש היחיד שהוזכר בו במפורש הוא הדירה, כבר בסעיף הראשון. קשה להלום שהנוכחים שמעו את "טעות הסופר", ככל שהייתה כזו, והשאירו אותה על מקומה. אם נלך לפי לשון הצוואה הפשוטה, לעומת זאת, הדברים מתיישבים היטב, שכן המשיב צריך היה להתגורר בדירה רק לאחר פטירתה של המנוחה - מועד שטרם התרחש. כאמור, נתונים אלו - שקיבלו את משקלם הראוי בפסק דינו של בית המשפט המחוזי - לא זכו להתייחסות בערכאה המבררת. אין תשתית להסבר מדוע נפלה טעות הסופר, על פי הנטען, ומדוע לא תוקנה הטעות בשלב האישור.

בשורה התחתונה, לא הוכח - וזאת בהתבסס על הממצאים העובדתיים שקבע בית המשפט קמא - כי נוצר פער כלשהו בין כוונתה הסובייקטיבית של המנוחה לבין לשון הצוואה בפועל. פער זה הינו הכרחי לשם הפעלת סעיף 32 לחוק הירושה. מכאן שהמבקש לא עמד בנטל המוטל עליו, להוכיח כי נפלה בצוואה טעות סופר.

6. סיכומו של דבר, יישום הוראות חוק הירושה לעניין פרשנות צוואה ותיקונה, כמו גם הגישה הפרשנית שנחזית כנוחה יותר למבקש, על הממצאים העובדתיים שלפנינו - מוביל כולם למסקנה הכרחית אחת: התנאי שהציבה המנוחה להורשת הדירה למשיב הוא שייכנס לגור בה תוך שנה מיום פטירתה. כך היא משמעות הלשון הפשוטה והברורה. כך עולה מתוך נסיבות עריכת הצוואה. אין מקום לקבוע שנפלה טעות, ואף לא טעות סופר, בעריכת הצוואה.

7. הבקשה למתן רשות הערעור נדחית. אין צו להוצאות.

ניתנה היום, י"ד באב התשע"ב (2.8.2012).

ש ו פ ט